

Погореленко Н. П.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи
Харківського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи*
Погореленко В. В.
*магістр
Харківського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи*

Pohorelenko N. P.
*PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Banking department
Kharkiv Educational and Scientific Institute
SHEE "University of Banking"*
Pohorelenko V. V.
*Master of Banking department
Finance and Economics Faculty
Kharkiv Educational and Scientific Institute
SHEE "University of Banking"*

ДІАГНОСТИКА МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

DIAGNOSTICS OF MACROECONOMIC INDICATORS OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE FINANCIAL STABILITY

Анотація. В роботі проводиться аналіз макроекономічних та пруденційних показників, які визначають основні тенденції розвитку банківської системи України. Визначаються ключові причини повільного виходу з банківської кризи та, відповідно, забезпечення фінансової стабільності. Узагальнюються рекомендації щодо забезпечення довіри до банків з боку вкладників. Розглядаються особливості регуляторної діяльності НБУ в частині забезпечення фінансової стабільності з урахуванням поточної ситуації на банківському ринку.

Ключові слова: банківська система, макроекономічні показники, стабільність, капітал, активи, пасиви, прибуток, рентабельність.

Вступ та постановка проблеми. Зростаюча взаємозалежність світових фінансових ринків вимагає розробки ефективних методів моніторингу фінансової стабільності держав, регіонів та окремих фінансових інститутів з метою своєчасного відстеження моменту можливого настання фінансової кризи, здійснення ефективних заходів для виходу з неї та прийняття рішень щодо стратегії подальшого розвитку.

Банківська система є найбільш розвиненим сегментом фінансового ринку, який забезпечує кредитними ресурсами потреби економічних суб'єктів. Тому дослідження передумов забезпечення фінансової стабільності України є актуальним та доцільним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та іноземній науковій літературі значна увага приділяється проблематиці, пов'язаній з дослідженнями поняття фінансової стабільності банківської системи та її ключових елементів. Зокрема, вивченням та аналізом цього явища в різні часи займалися такі зарубіжні науковці, як Дж.Ф. Сінкі, Е.Дж. Долан, Р.Л. Міллер, Р.Дж. Кемпбелл, П.С. Роуз, Дж.К. Ван Хорн. Ними обґрунтовані теоретичні задачі фінансової стабільності загалом та в розрізі елементів банківської системи зокрема.

Зазначеним питанням приділили свою увагу й вітчизняні дослідники і вчені, такі як, наприклад, Р.І. Шиллер, М.І. Савлук, В.П. Пантелєєв, С.П. Халява, В.В. Вітлінський,

Н.М. Шелудько, Л.А. Клюско, С.А. Святко, А.М. Мороз, Л.Ю. Петриченко.

Незважаючи на чималу кількість різноманітних публікацій з проблематики щодо фінансової стабільності загалом, сьогодні у вітчизняній економічній літературі проблеми діагностики макроекономічних показників фінансової стабільності банківської системи України залишаються малодослідженими, а тому виникає потреба в їхньому подальшому розгляді та більш ґрунтовному осмисленні.

Метою статті є аналіз макроекономічних та пруденційних показників, які визначають тенденції розвитку банківської системи України, визначення ключових причин повільного виходу з банківської кризи, а також узагальнення рекомендацій щодо забезпечення довіри до банків з боку вкладників та особливостей регуляторної політики НБУ щодо забезпечення фінансової стабільності.

Результати дослідження. В умовах складної економічної та політичної ситуації в країні, погіршення ринкових очікувань та різкого зменшення схильності до заощаджень (банківська система за 2014 рік втратила третину депозитної бази) увага Національного банку спрямовувалася на підтримку стабільної роботи банків, сприяння безперервному здійсненню платежів та вчасному виконанню банками зобов'язань перед вкладниками.

З цією метою НБУ підтримував ліквідність банків, сконцентрувавши свої зусилля на найбільш прозорих та зрозумілих стандартних інструментах рефінансування банків.

НБУ продовжив посилювати жорсткість монетарної політики у 2015 році та змінив операційні підходи до її проведення, зокрема:

- з 6 лютого 2015 року підвищив облікову ставку на 5.5 в. п., а саме до 19,5% річних, а з 4 березня 2015 року – до 30,0%, а також відкоригував ставки за своїми активними та пасивними операціями;

- розширив спектр мобілізаційних інструментів через відновлення з 11 лютого 2015 року проведення операцій із двостороннього котирування державних цінних паперів;

- скасував практику проведення щоденних валютних аукціонів та оголошення індикативного курсу гривні.

Кредитна активність банківських установ впродовж 2016 року залишалася низькою, що обумовлено скороченням ресурсної бази, погіршенням кредитоспроможності позичальників та високим рівнем невизначеності щодо подальшого економічного розвитку, що змушує банківські установи більш прискіпливо ставитись до фінансового стану потенційних позичальників або й взагалі призупинити на деякий час кредитування.

Питома вага капіталу банківських установ є досить низькою у відношенні до ВВП України упродовж 2008–2016 років (рис. 1).

Обсяг власного капіталу банків з початку 2016 року зменшився на 44 310 млн. грн. Адекватність регулятивного капіталу станом на 1 січня 2016 року є вищою за граничне встановлення мінімуму та складає 12,74%. Отже, рівень капіталу банків в Україні є достатнім як для фінансування кредитних потреб економічних суб'єктів, так і для виконання банківськими установами захисної функції з метою страхування ризиків власників депозитних рахунків.

Зіставлення показників ВВП та банківського капіталу в Україні дало змогу встановити, що капітал банківської системи складає лише незначну частину від ВВП країни, але ця частина поступово збільшувалася в період 2008 – на початку 2015 років, а за рахунок значної ліквідації бан-

ків протягом 2014 року спостерігалось зменшення цього показника майже до рівня 2010 року.

Таким чином, із 2008 року до початку 2015 року частка банківського капіталу у ВВП знизилася на 3,1% в абсолютному вираженні. Тобто вітчизняна банківська система демонструвала до 2014 року тенденцію до розширення обсягів капіталу своїх учасників та перманентно підвищувала свою роль та значимість для економічної стабільності та фінансової безпеки країни.

Існує визначений мінімум адекватності капіталу, якого мають дотримуватись усі банки в Україні. Сьогодні мінімум цього показника зафіксовано на позначці в 10%, а в період з 2008 до початку 2016 років цей норматив загалом у банківській системі жодного разу не було порушено, що позитивно характеризує діяльність вітчизняних банків (рис. 2).

З 2008 до 2010 роки достатність (адекватність) регулятивного капіталу банків поступово зростала. Темп приросту у 2009 році склав 29%, але у 2010 році він сповільнився і склав лише 15,2%, тобто зменшився майже вдвічі. Після 2010 року достатність капіталу банківської системи почала знижуватись. На кінець 2011 року його значення становило 18,9%, у 2012 році скоротилось на 4% від значення 2011 року – до 18,06%. Проте варто зауважити, що зменшення показника не привело до його падіння до мінімального рівня. Впродовж 2013 року норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу банків знову почав зростати. Проте з 2014 по 2016 роки темп приросту показника набув негативного значення (-14,6%) із збереженням тенденції до перевищення нормативного значення [23].

Додаткових коментарів потребує ситуація, пов'язана з перевищенням обсягу статутного капіталу над власним, яка мала місце у 2009–2012 роках та 2014 році (рис. 3) та яка пояснюється наявністю збитків та недосформованими резервами за активними операціями, що в кінцевому результаті привело до необхідності збільшення статутних капіталів власниками для дотримання вимог нормативів НБУ; незначна стабілізація банківської системи за наслідками п'яти років кризи відбулася лише у 2013 році.

Протягом 2015 року 8 банківських установ збільшили статутний капітал на загальну суму 7,44 млрд. грн., з них

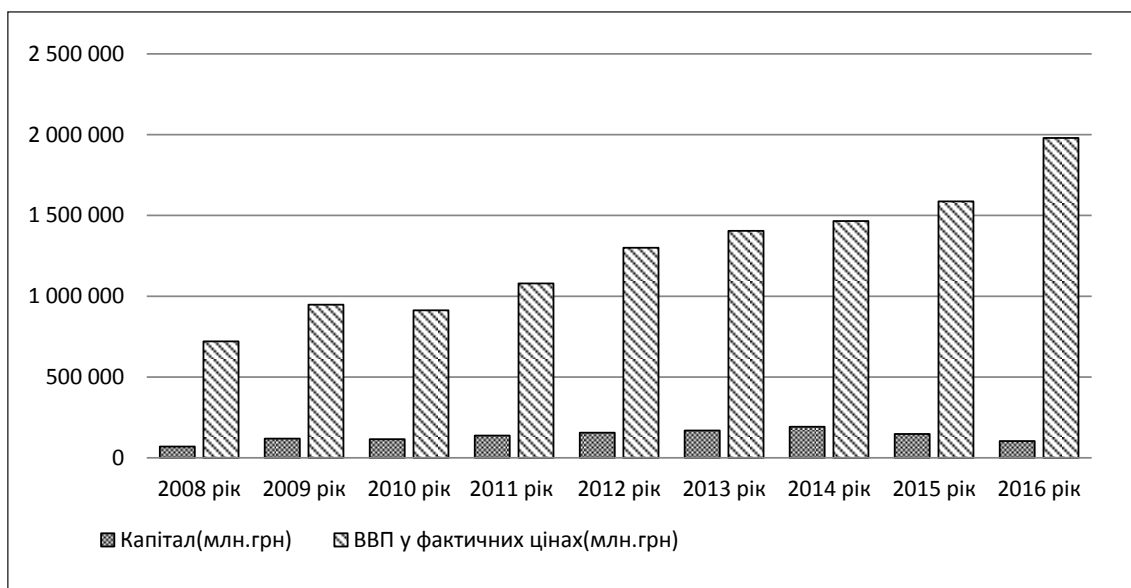

Рис. 1. Динаміка ВВП та капіталу банків в Україні, млн. грн.

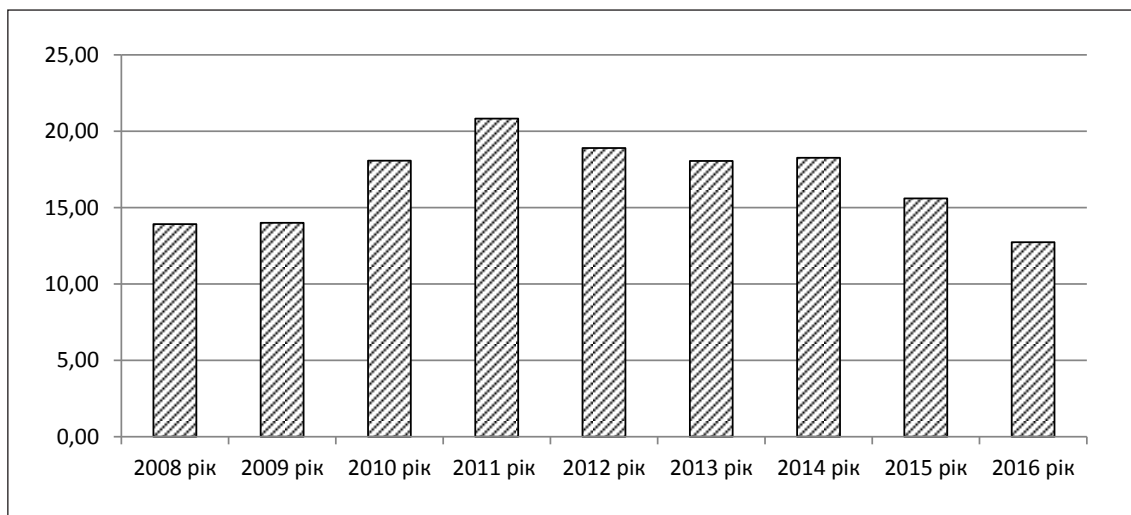

Рис. 2. Достатність регулятивного капіталу банків, (H2), %

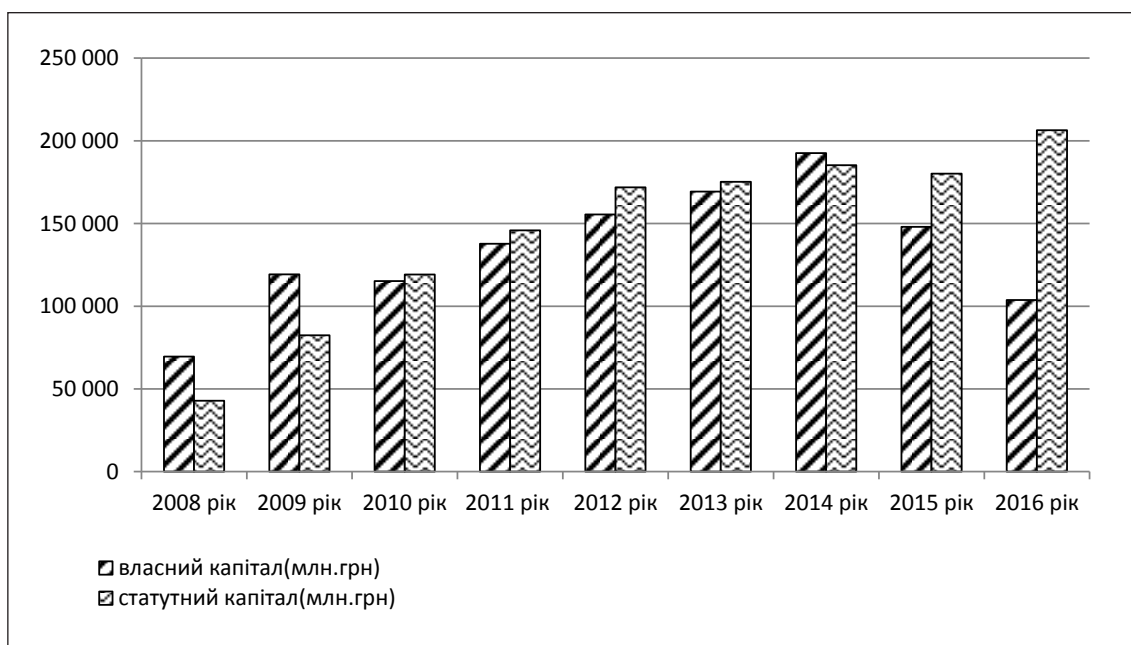

Рис. 3. Динаміка власного та статутного капіталів банків

2 банківські установи належать до I групи, 2 – до II групи, 4 – до III групи.

За підсумками I кварталу 2015 року чисті активи банківської системи України збільшилися на 9,39% (123 630 млн. грн.), а станом на 1 квітня 2015 року вони складають 1 440,48 млрд. грн. Варто відзначити, що, незважаючи на ліквідацію ряду проблемних банківських установ та значний відтік клієнтських коштів, зростання активів відбувалось внаслідок стрімкої девальвації національної валюти, що також відобразилось на суттєвому збільшенні залишків валютних активів. Причинами вилучення строкового ресурсу з боку суб'єктів господарської діяльності є обмеженість доступу до кредитних ресурсів з огляду також на зростання вартості кредитного ресурсу. Таким чином, підприємства змушені вилучати власні депозити для фінансування поточної діяльності. При цьому значна кількість підприємств втратила власні

кошти внаслідок введення до банківських установ тимчасової адміністрації та подальшої ліквідації.

У випадку з фізичними особами вилучення строкових депозитів відбувалось на фоні зниження реальних доходів населення за одночасного підвищення рівня інфляції, що приводить до підвищення витрат на споживання, а також прагнення громадян зафіксувати власні заощадження шляхом конвертації їх в іноземну валюту.

Якісна оцінка функціонування банківської системи передбачає аналіз виконання банками нормативу адекватності регулятивного капіталу. Норматив адекватності регулятивного капіталу є одним з основних економічних нормативів банківської діяльності, що базується на положеннях «Базель I», «Базель II» та «Базель III». Чим вищим буде значення показника адекватності капіталу, тим більшою вважатиметься частка ризику, яку беруть на себе власники банку.

За даними рис. 4 можна констатувати позитивну динаміку обсягів депозитної бази за аналізований період зі зниженням частки приросту (з 25,7% у 2009 році до 2% у 2014 році, окрім 2015 року, що демонструє зростання частки приросту з 14% до 18%).

При цьому спостерігаємо, що частка депозитів фізичних осіб перевищує частку юридичних осіб.

За аналізований період частка депозитів фізичних осіб на вимогу завжди менша за частку строкових депозитів (від 18% до 25%), водночас частка строкових депозитів юридичних осіб менша за частку депозитів на вимогу (від 41% до 49%), що ілюструє рис. 5.

Період 2008–2011 років характеризувався поступовим зростанням частки депозитів у структурі пасивів, що пояснювалося зниженням доступу на зовнішні фінансові ринки, стабілізацією економічних процесів.

За період 2012–2016 років частка депозитів у пасивах банків коливається на рівні 53–55%. Це пояснюється зростанням частки субординованих зобов'язань як боргової, так і депозитної якості.

Загалом аналіз структури пасивів свідчить про те, що домінуючу роль тут відіграють депозитні ресурси, а на другому місці знаходяться міжбанківські кредити.

Структура активів банків України наведена на рис. 6.

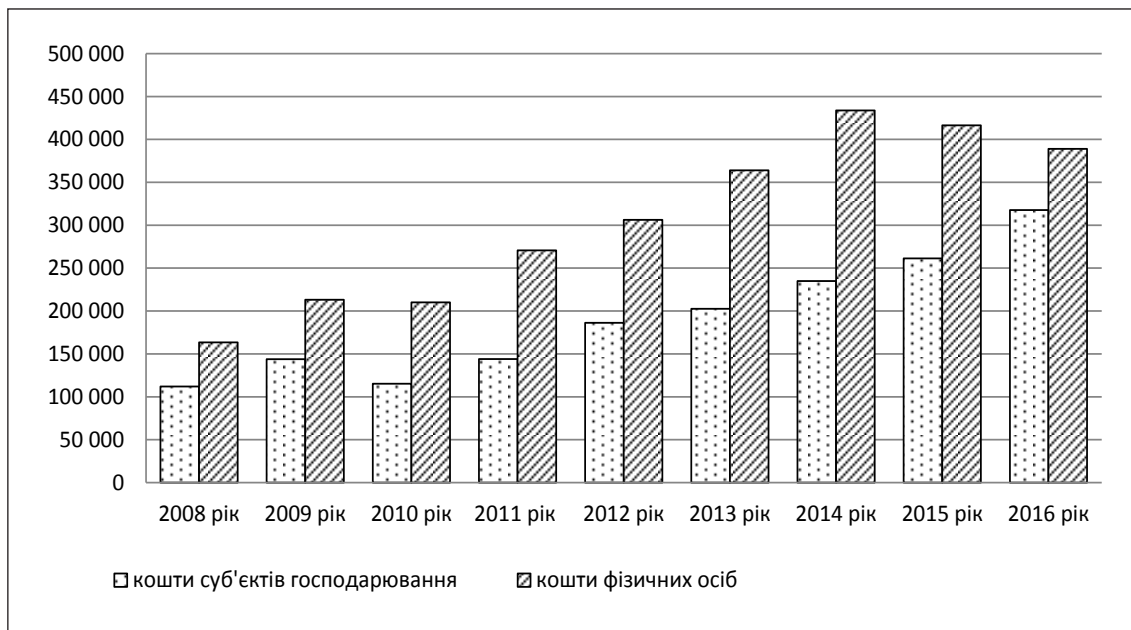

Рис. 4. Динаміка депозитів банків у розрізі вкладників, тис. грн.

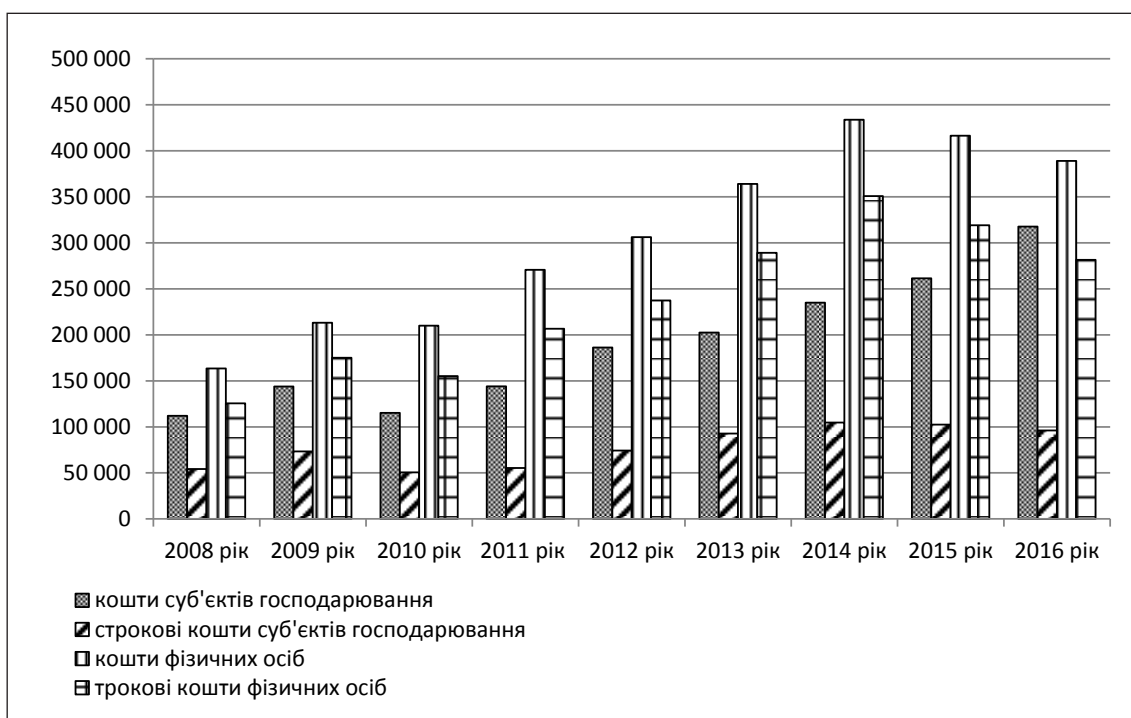

Рис. 5. Динаміка депозитів банків у розрізі вкладників та строків залучення, тис. грн.

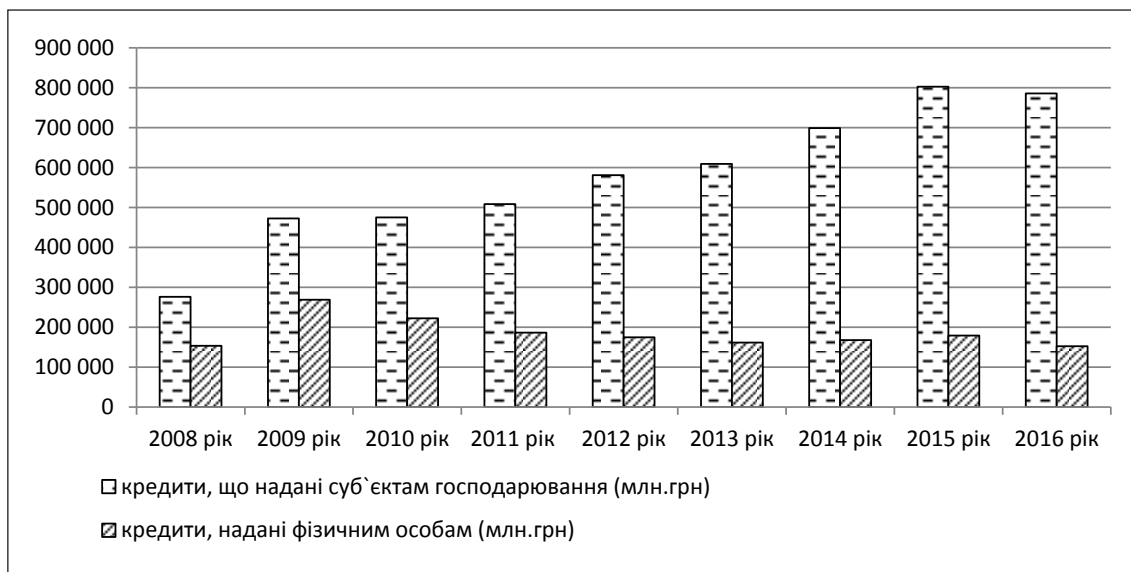

Рис. 6. Структура активів банківських установ, %

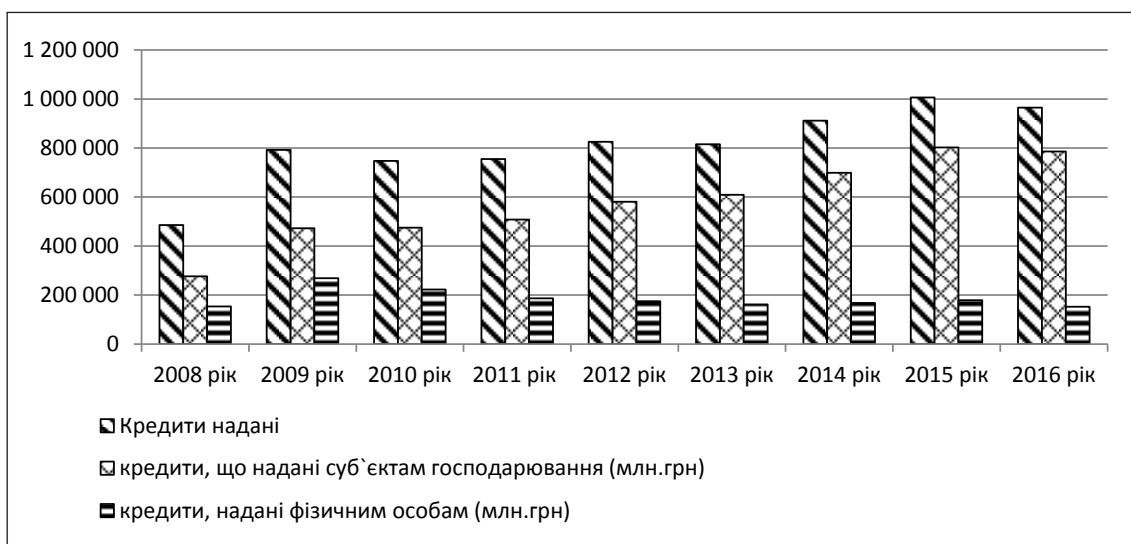

Рис. 7. Динаміка кредитів банків у розрізі вкладників

У кредитній політиці банківських установ спостерігається надання переваги кредитуванню юридичних осіб.

Динаміка в обсягах активів, що спрямовуються на кредитування юридичних осіб, є незначною, а саме 49,75% до 57,9%. Водночас майже удвічі знизився обсяг кредитування фізичних осіб (18,76–26,57% за період 2009–2011 років, 11,07–11,85% упродовж 2012–2014 років), що пов'язано з суттєвою часткою проблемних кредитів населення у портфелях банків у кризовий період (рис. 7).

Кредитна активність банківських установ впродовж поточного року залишалася низькою, що обумовлено скороченням ресурсної бази, погіршенням кредитоспроможності позичальників та високим рівнем невизначеності щодо подальшого економічного розвитку, що змушує банківські установи більш прискіпливо ставитись до фінансового стану потенційних позичальників або й взагалі призупинити на деякий час кредитування.

Дані рис. 8 ілюструють співвідношення частки сформованих банками резервів та частки проблемних кредитів

за офіційною інформацією НБУ. Хотілось би відзначити, що статистика регулятора неповною мірою відображає стан неякісних кредитів у балансах банківських установ, що підтверджується не лише обсягом збитків, представлених у фінансовій звітності банків, але й даними МВФ, на що він вказував неодноразово.

Діяльність банківського сектору була збитковою. За 2015 рік збиток банківського сектору становив 66,6 млрд. грн. (за 2014 рік збиток склав 52,966 млрд. грн.). Від'ємний фінансовий результат діяльності банків переважно було сформовано банками I групи, що кредитували масштабні проекти та понесли значні втрати від окупації АР Крим та ситуації на сході України (табл. 1).

Співвідношення витрат банків до їхніх доходів станом на початок 2016 року становило 118,72% (порівняно зі 133,43% у 2015 році), рентабельність активів – «мінус» 2,48% («мінус» 5,48% у 2015 році), рентабельність капіталу – «мінус» 26,56% («мінус» 51,91% у 2015 році).

Рис. 8. Обсяг сформованих резервів та проблемних кредитів у портфелях банків

Таблиця 1
Концентрація доходів, витрат та результату діяльності банків

Доходи		Витрати		Результат діяльності	
млрд. грн.		млрд. грн.		млрд. грн.	
2016	2015	2016	2015	2016	2015
42 798	210 201	263 167	50 809	-8,011	-66,6

Динаміка зміни показника рентабельності активів банків України у період 2008–2016 років наведена на рис. 9.

Динаміку рентабельності банківських активів (ROA) можна було б вважати відносно стабільною, якби не різке стрибкоподібне зниження досліджуваного показника у 2009 році та 2016 році.

Незважаючи на позитивні зрушення, показники рентабельності активів банківської системи до 2012 року включно продовжують залишатись від'ємними, тобто банки України здебільшого працюють збитково.

У 2013 році завдяки абсолютному зростанню на 1,21% показник рентабельності активів банків нарешті набуває додатного значення, проте уже у 2014 році тенденція показника знову змінилась у бік зниження його значення.

У 2015 році він знову був від'ємним і приблизно сягнув рівня 2010 року.

Аналіз звітних даних по банківській системі дає змогу визначити основні тенденції її розвитку, які формують основні загрози:

- вплив залучених коштів, перш за все вкладів населення;
- скорочення ресурсної бази банків;
- погіршення якості кредитного портфеля;
- зростання банківських витрат на формування страхових резервів;
- збитковість банківської системи;
- низькі темпи капіталізації;

– зростання рівня доларизації активів і пасивів банківських установ.

Однією з ключових причин повільного виходу з банківської кризи та, відповідно, забезпечення стабільності, є недовіра клієнтів до банківської системи загалом, зокрема:

- недовіра до банків з боку вкладників;
- недовіра до Національного банку, викликана непрозорістю його діяльності.

Серед напрямів підвищення довіри клієнтів до банків слід виділити такі.

1) Створення умов для курсової стабілізації національної грошової одиниці. Інструментами НБУ щодо впливу на валютний курс гривні є:

- встановлення норми обов'язкового продажу валюти експортерами;
- щоденні ліміти зняття гривневої та валютної готівки з рахунків банків;
- ліміти купівлі готівкової валюти фізичними особами тощо.

Проте найбільш важливою для формування валютного курсу залишається динаміка міжнародних резервів.

Станом на 1 січня 2017 року міжнародні резерви України склали 15,45 млрд. дол. США. Це перевищує вартість імпорту країни за 3 місяці, що є прийнятним значенням з точки зору світової практики.

Продовження співпраці з міжнародними донорами (передусім, МВФ) є ключовим фактором збереження фінансової стабільності. Воно дасть змогу фінансувати дефіцит поточного рахунку в найближчій перспективі та поновити доступ на міжнародні ринки приватного капіталу в майбутньому.

2) Зростання банківського капіталу шляхом збільшення статутних фондів згідно з планами рекапіталізації, затвердженими НБУ.

3) Безумовне та своєчасне відшкодування вкладів у проблемних банках за рахунок Фонду гарантування вкла-

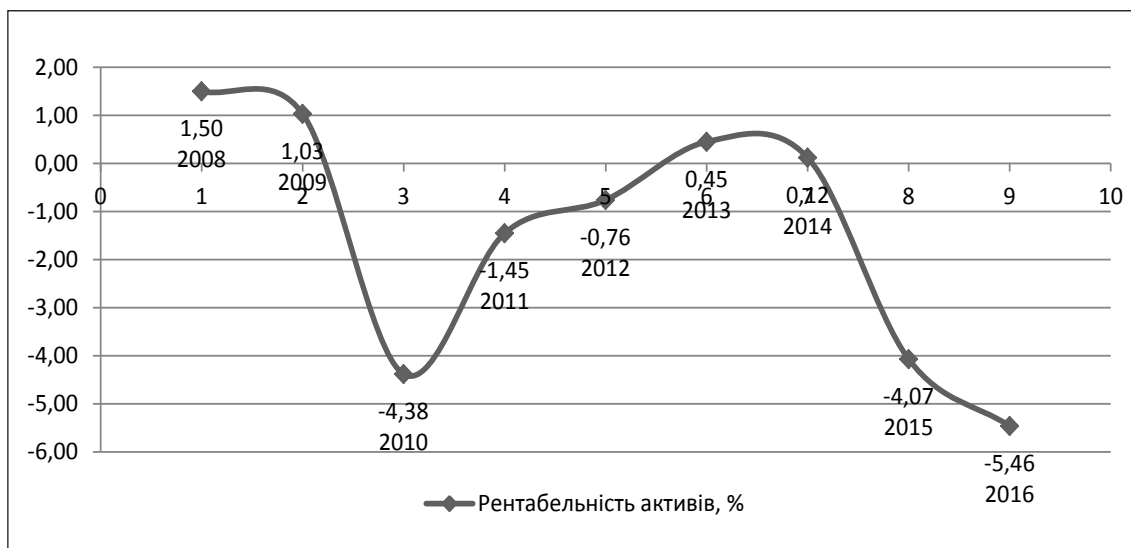

Рис. 9. Рентабельність активів банків України, %

дів фізичних осіб в межах законодавчо затвердженого ліміту.

4) Безумовне дотримання нормативів НБУ, що регулюють діяльність комерційних банків.

5) Продовження реалістичного діагностичного обстеження невеликих банків щодо відображення ними реальної якості кредитного портфеля, кредитних ризиків та рівня проблемних кредитів.

6) Завершення процесу очищення банківської системи від проблемних банків, що дасть змогу перейти до наступного етапу її реформування – забезпечення стабільності.

Очищення банківської системи від проблемних банків, незважаючи на їх розмір, надсилає наявним та потенційним клієнтам і вкладникам сигнал про серйозність намірів регулятора оптимізувати та зміцнити банківську систему, організувати її роботу на нових, значно більш прозорих принципах.

Цьому питанню було приділено значну увагу НБУ в оприлюдненому ним у грудні 2016 року Звіті про фінансову стабільність, в якому як ключові напрями подальшої роботи відзначено, що необхідно провести низку заходів, які сприятимуть передаванню монетарних імпульсів до реального сектору економіки, здійснюючи таким чином вагомий внесок у забезпечення стійкого економічного зростання. Серед них слід відзначити такі:

1) нові правила оцінки кредитних ризиків з початку 2017 року (Постанова «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30 червня 2016 року № 351);

2) розробка концепції гармонізації нормативної бази до рекомендацій Базельського комітету та директив ЄС;

3) вдосконалення системи макропруденційного регулювання (здійснення нагляду не лише за окремими фінан-

совими установами, але й за системою загалом); важлива складова – внутрішня трансформація НБУ та акцент на реінжинірингу регуляторних процесів НБУ, в рамках якого відбувся перехід до банківського нагляду на основі кластеризації за допомогою групування для цілей нагляду банків зі схожими бізнес-моделями (їх прозорість та ризиковість), профілями ризиків, за характером здійснюваних операцій або іншими ознаками;

4) визнання реальної якості кредитного портфеля та формування необхідних резервів;

5) підвищення стандартів ризик-менеджменту та звітності;

6) вчасне та в повному обсязі виконання затверджених планів капіталізації, програм реструктуризації, програм зі зменшення кредитування пов'язаних осіб;

7) прийняття низки законів, що мінімізують втрати банків та дадуть змогу завершити перезавантаження системи.

Висновки. Відновлення повномасштабного функціонування банківського ринку відбувається повільними темпами. Тому перш за все до умов стабільності банківської системи, що формуються у зовнішньому середовищі, належить макроекономічна стабільність.

Стабілізація банківської системи значною мірою може бути досягнута за рахунок схильності базових економічних суб'єктів до заощаджень, мінімізації ризиків, орієнтації на інвестування в цінні папери замість розширення кредитування, орієнтації на погашення власних боргів.

Забезпечення фінансової стабільності потребує системного підходу до всіх складових фінансової системи у їх взаємодії та під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, що, зрештою, й забезпечить реальне економічне зростання, так необхідне для позиціонування України на якісно новому рівні.

Список використаних джерел:

1. Статистичні дані Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
2. Звіт про фінансову стабільність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491.

Анотация. В работе проводится анализ макроэкономических и пруденциальных показателей, которые определяют основные тенденции развития банковской системы Украины. Определяются ключевые причины медленного выхода из банковского кризиса и, соответственно, обеспечения финансовой стабильности. Обобщаются рекомендации по обеспечению доверия к банкам со стороны вкладчиков. Рассматриваются особенности регуляторной деятельности НБУ в части обеспечения финансовой стабильности с учетом текущей ситуации на банковском рынке.

Ключевые слова: банковская система, макроэкономические показатели, стабильность, капитал, активы, пассивы, прибыль, рентабельность.

Summary. The paper deals with the analysis of macroeconomic and prudential indicators, which determine the main tendencies of development of the banking system of Ukraine. The paper determines key reasons for slow exit from the banking crisis and, consequently, financial stability. The paper summarizes the recommendations to ensure confidence in the banks by depositors. The paper discusses the features of the regulatory activities of the NBU in terms of financial stability ensuring, given the current situation in the banking market.

Key words: banking system, macroeconomic performance, stability, capital, assets, liabilities, profit, profitability.